

Bence Erika
Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu
Németh Ferenc
Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku Univerziteta u Novom Sadu

UDK 821.511.141-992
Herczeg F.
Originalan naučni rad

SZECESSZIÓ: IRODALOM, MŰVÉSZET ÉS LÉTFORMA* Herczeg Ferenc *Szelek szárnyán* című úti- és hajónaplójáról

A sokat vitatott és a közelmúltig gyakran mellőzött Herczeg-életmű egyik érdekes darabja, a *Szelek szárnyán* (1905) című hajó- és útinapló. Vizsgálata új szemszögből világítja meg a dél-bánáti születésű író életpályáját, aki Sirály nevű vitorláshajójával a 20. század elején – igazi szecessziós magatartást tanúsítva és létformát választva, Budapestet is odahagyva – az Adria és a Mediterráneum térségében vitorlázott unokaöccsével, s tenger-ihletettsége ebben a (minden vonatkozásban szecessziós, az Adria szépségeit és értékeit népszerűsítő) kötetében csúcspontot ért el. Trogir, Split, Dubrovnik és Boka Kotorska vonzáskörében jött léte ez a próza, amely (szecessziós jellege mellett) művészetközi és multikulturális jellegéből kifolyólag a művészi formák és beszédmódok izgalmas összhatását jelenti. Rácsodálkozást kiváltó olvasói élményt eredményez.

A tanulmány Herczeg Ferenc *Szelek szárnyán* című kötetét mint özetett műfajú, művészetközi térben létrejött alkotást értelmezi és vizsgálja azzal a céllal, hogy kiemelve és bemutassa a magyar irodalomban, illetve a képző- és iparművészet területén elfoglalt különleges szerepét és helyét.

Kulcsszavak: Mediterráneum-élmény, szecesszió, hajónapló, útirajz, szecessziós képző- és iparművészet

Herczeg Ferenc (1863–1954) életműve a rendszerváltással politikai értelemben rehabilitációt nyert, de a – nemzeti irodalmakat „egyszólamú” történetként interpretáló – hagyományos irodalomtörténeti gondolkodás révén még ma is szívósan tartja magát az a Herczeg Ferencről alkotott vélemény, miszerint Jókai Mór és Mikszáth Kálmán regényírását utánzó „epigon-jelenség”¹ volt, felületes besztszeller-író,

* ferencnemet@yahoo.co.uk

A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a *Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában (Diskursi manjinskih jezika, književnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi)* című projektuma keretében készült.
erikazambo@eunet.rs

¹ „Ami a legmegettevesztőbb lehetett valaha, az Herczeg történelmi regényeinek gondolati és művészi hasonlatossága bizonyos becsült, tisztelt előzményeihez. Eszmeileg a múlt század második felének legszínvonalasabb figuráihoz (Kemény, Arany László) látszott kapcsolódni, íróilag Jókai, Mikszáth bevált »bravúrtechnikájá«–hoz. Pedig éppen emiatt bizonyult életműve múltékonynak. Mindkét vonatkozásban csak megismételt valami korábbi akkor, amikor politikai körülmények és a műfajfejlődés törvényei már egészen mást követeltek volna” (Imre, 1996: 154).

akinek „egyoldalú pszichológiája” abból következett, hogy „elbeszélői tehetségét [...] kizárólag a mágnás- és dzsentrivilág körére”² (Utasi, 2002: 78) szorította.

A legújabb kori történeti gondolkodás azonban már árnyaltabban értékeli ezeket a jelenségeket. Miként a történelem is változatokban él, s ezekről a változatokról egyszerre több narratíva szól (White, 1973), történeti jellegénél fogva az irodalom is beszédmódváltozatokban létezik egyazon kultúrán belül. Egy ilyen szövevényen belül a kanonikus irodalmi beszédmódoktól eltérő szövegeknek, így a beszédszövegeknek is van létjogosultsága és értékalkotó hatása. Az irodalomtudomány feladata, hogy megértse ezeket az eltérő mozgásokat.

Egy, a 20. század végi, illetve a 21. század eleji magyar történelmi narratíva jelenségeit is értelmező perspektívából a Jókai- és a Mikszáth-féle regényírás követése már nem epigonizmust, hanem egy olyan elbeszélői hagyomány kiválasztását jelenti, amely a 20. század – háború beárnyékolta – első két évtizedében alkalmas lehetett a múlt másságára és válságmodelláló szerepére kérdező, de a jelen világ történéseire választ kereső magyar történelmi regény újraalkotására. E szemlélet értelmében ugyanis a történelmi narratíva a múlt valamely korszakának utánképzését mindig jelen érdekű kérdés szolgáltatába állítja (Bényei, 1999). A legújabb kori magyar történelmi regény is e gondolkodás jegyében reflektál rá, illetve alkotja újra a Jókai- és Mikszáth-féle 19. századi történelmi narratívát, azt, amelyben a Herczeg-féle regényírás is saját hagyományára lett.

Már az 1980-as években folytatott gyér Herczeg-kutatások is – mint amilyenek Németh G. Béla vizsgálódásai (Németh, 1985) – egyértelműsítették, hogy a róla kialakított sztereotípiákkal ellentétben Herczeg Ferenc nem a „dzsentri”, hanem annak az úri középosztálynak az írója, amely a második világháború előtti Magyarországon a polgári elitkultúra hordozója és befogadója volt, s amelyet később a szocrealista ideológia működtette kultúrpolitika első számú közellenségnek, rendszerellenes szellemi alkotmánynak minősített. Nem csoda, hogy életművét, amely ugyan a Horthy-korszak sikersztórija, de a nácizmustól elhatárolódó opus volt, évtizedekre kitörölték a köztudatból. A már nagyon idős, számkivettségben élő Herczeg Ferenc az 1950-es évek elején kérelemmel fordult a Magyar Dolgozók Pártjához, hogy legalább a nem rendszerellenes műveit adják ki. Erre nem került sor – egy kivételével. 1905-ös *Szelek szárnyán* című, az Adriai-tengeren tett utazásairól szóló hajó- és útinaplója – igaz, már posztumusz és ifjúsági regénnyé formálva – 1957-ben (Herczeg, 1957) is megjelenhetett.

El kell mondani, hogy a *Szelek szárnyán*t a kortárs recepció, pl. a *Nyugat* remek tollú írója, Karinthy Frigyes is felületes, poétikai mélység nélküli, szórakoztató irománynak minősíti 1910-ben megjelent cikkében. A szemléleti különbség ket-tejük szociokulturális hovatartozásából, világszemléletük eltérő társadalmi megalapozottságából következik.

² Utasi Csaba az esztéta Péterfy Jenőre (1850–1899) hivatkozik: „[...]a kilencvenes évek végén Péterfy Jenő nagy nyomtatékkal hangsúlyozta: kár volna, ha elbeszélői tehetségét Herczeg Ferenc kizárólag a mágnás- és dzsentrivilág körére szorítaná, hisz ekképpen pszichológiája lassanként egyoldalúvá válna” (Utasi, 2002: 78).

Szegény, nyomorúságos lelkemmel, melybe szenvedések, szorongások filozófiát és költészetet színültig gyömöszöltek; valahogy úgy próbálom elgondolni ezt a szemléletet, mintha parton állnék s távoli yachtok siklását figyelném. [...] De az előkelőség fehér yachtokon, boldog és vidám szigetek mellett suhan el s izzó, tengeri napfényben barnára edzi sima bőrét. Ez a felfogás szükségképpen nem ismeri a szenvedést! – s így nem értheti meg a költészetet sem: – legkevésbé pedig annak legmagasabb s legintenzívebb fokát: a természetimádást és természetmegértést (Karinthy, 1910: 1150).

Herczegtől tehát elsősorban a költészetet, a természet intenzív poétikus átéltségét kéri számon, s elutasítja a *Szelek szárnyán* közvetítette – az egzisztenciális biztonság nyújtotta – könnyedebb életmodelleket, illetve ezeknek irodalmi megjelenítését.

A közben eltelt több mint egy évszázad távlatából Karinthy Frigyes értékítélete több ponton is tarthatatlannak minősül. Figyelmen kívül hagyja a *Szelek szárnyán* könyvészeti, valamint műnemi/műfaji összetettségét és karakterisztikáit. A művet szépirodalmi alkotásként és nem egy, a művészetek (iparművészet, képzőművészet, irodalom) együtthatása révén létrejött albumként kezeli. Nem veszi figyelembe, hogy a könyv irodalmi tartománya nemcsak az elbeszélés/novella műfaji regisztereit, hanem a – kevésbé poétikus és a szépirodalom határait az átmeneti műformák és az interdiszciplináris nyelvi megformáltság (pl. a hajózás terminológiája) felé kiterjesztő – hajónapló/útleírás eszköztárát is mozgósítja. Épp ezért narrációja szaggatott, töredékes: formai szempontból rövidtörténetek, anekdoták és más prózaepikai kisműfajok szövevénye.

A kritika átsiklik afelett is, hogy a *Szelek szárnyán*t, azaz a képzőművészeti/irodalmi albumot nem kizárólagosan Herczeg Ferenc jegyzi szerzőként. Rajta kívül még tizennégy festőművész³ alkotása; a tartalomban feltüntetett jelölések értelmében: festmények, rajzok; toll-, szén- és tusrajzok képezik a könyv illusztrációs anyagát. Technikájukat és jellegüket tekintve van közöttük három-, illetve négyszínnyomású címkép, könyvomat, szövegközti rajz/kép, címlap, külső táblakép és előzéklap.

Karinthy Frigyes mindenekelőtt Herczeg Ferenc természetértésének, Adriaképeinek, tájleírásainak poétikus mélységeit, átéltségét hiányolva jelenti ki, hogy Herczeg csak (le)író (mai értelmezés szerint: elbeszélő), hiányzik belőle a költői véna, tájképeiből pedig az igazi líra. Amellett, hogy ez a narratív irányultság – száz év távlatából – nem tűnik különösebb hátránynak a prózaalkotás terén, azt is meg kell jegyeznünk, hogy a kritikus itt is figyelmen kívül hagy fontos szemléleti és keletkezéstörténeti aspektusokat, pl. hogy a Herczeg alkotta tájképek nem a természettel azonosuló lírikus élményeinek metaforikus kifejezései, hanem a természet látványát regisztráló, szemlélődő alkotó képzőművészeti ihletettséggű, azaz nagy perspektívából közvetített látványképei, ún. vedutái.

Feltehetően a kortárs pozícióból, a rálátási távlat, az elméleti orientáltság és alapvetések hiányából következik az is, hogy Karinthy Frigyes egyáltalán nem

³ Ld. róluk részletesen *A magyar könyvkötészet szecessziós remeke* című fejezetet.

ismeri fel, nem hivatkozik rá, esetleg elutasítja, hogy a *Szelek szárnyán* olyan irodalmi/képzőművészeti album/breviárum, amely teljes egészében a szecesszió művészeti irányzatának jegyében fogant, mi több, nemcsak vizuális értelemben, de viláértési tapasztalat és létforma szempontjából is szecessziós magatartást feltételez, amely egyrészt az elutasított jelenből, az aktuális társadalomból való kivonulás, másrészt az élet élvezetének dekadens attitűdjét is jelenti. Tehát az Adriai-tenger part- és szigetvilágát huszonhat tonnás kutterén körbehajókázó Herczeget nem kizárólagosan az úri passzió, hanem az életöröm-keresésének, az adott pillanat nyújtotta öröm kiaknázásának (dekadens/szecessziós) vágyvilága is inspirálta.

A SIRÁLY TÖRTÉNETE

Herczeg Ferenc Adria-rajongásának jól kirajzolódó narratívája van az író emlékirataiban is. Évekkel a *Szelek szárnyán* megírása előtt is vitorlášajón töltötte nyári szabadságát. Amikor még nem volt meg Sirály nevű hajója, a horvát tengerparton, Lošinj szigetén (Herczeg szóhasználatában következetesen: Lussin) bérelt kuttert (egyárbocos gyors hajót), s azzal cirkált az Adriai- és a Jón-tengeren (Herczeg, 1939). Azért Lošinjban, mert az Osztrák-Magyar Monarchia hat hajógyára épült itt, kikötője a második legnagyobb volt az Adrián. Emellett itt volt az osztrák–magyar haditengerészet egyik központja is. A lošinjiai jeles tengerészek hírében álltak. Herczeg szerint „az Adria legkeményebb és legügyesebb vitorlamatrózai” (Herczeg, 1939: 191).

A tengerhez és a vitorlázáshoz való ragaszkodását Herczeg Ferenc a következőképp magyarázta:

A vitorlášajóban én nem láttam sem közlekedési, sem sporteszközt, hanem tartózkodási helyet, mondjuk: úszó villát, amely lehetségessé tette, hogy a nyári hónapokat a tengeren, jóformán a tenger ölében, töltsen. Engem nem vonzott a vitorlázás technikája, ami végre is elég egyhangú dolog, hanem Neptun király hullámzó kék kristályországa a maga isteni csendjével, elragadó szépségével, életének csodálatos gazdagságával, izgalmas és kitanulhatatlan szeszélyeivel. Ha lehetett volna, hogy nyaranta delfinné változzam, ebben az alakban még szívesebben vakációztam volna.

Azt hiszem, ha idejekorán ki nem menekülök a tengerre, akkor belefutok Budapestre egy csésze teába. Más módon alig tudtam volna kiszabadulni abból a bizonyos nagyvilági életből. Nekem kellett a magány, jobban, mint ismerőseim közül bárki másnak, én csak az egyedülletben találtam rá önmagamra. Ha van bennem valami emberi érték, annak csíráit leginkább a kristálysivatag nagy csendje, az adriai nap tűzőzőne érlelte meg (Herczeg, 1939: 192).

Miután csakhamar rájött arra, hogy a tengeren csak akkor lehet igazán otthon, ha saját hajóján vitorlázik, elhatározta, hogy vásárol egyet. 1904-ben, ifj. Hegedűs Sándor társaságában Nagy Britanniába utazott, a híres Cowes kikötővárosba, a vitorlášajó- és a jacht-gyártás ismert központjába. Meg is vásárolt egy Tambourine nevű, huszonhat tonnás karcsú kétárbocos kis vitorlást (yawl-t), amelyet előbb

Hajnal (utóbb Sirály) névre keresztelt. Hatvanhárom angol láb hosszú volt e kényelmes úszóalkalmatosság, a szalonon kívül volt egy kajütje, egy kétágyas vendégszobája (külön toalettal és padlóba sülyesztett fürdőkáddal), konyhája, négy személyes matróz-hálóhelye és egy vitorlaraktára. Egy Chambers nevű, vörös hajú skót kapitány huszonhárom nap alatt ért be vele a fiumei kikötőbe, ahol Herczeg birtokba vehette. Működtetésére, üzemletetésére évente négytagú legénységet szerződtetett, fehér matrózzruhát varratott nekik, és irányításuk alatt szelte az Adria hajjait. A Hajnal anyakikötője, ahol télen át vesztegelt, a Fiume melletti Portoré (ma: Kraljevica) öböl volt. Emellett felvették a „K. u. K. Yacht Eskader”-be, amellyel jogot nyert a hadilobogó viselésére. „A tengeren kalandozva, éveken át csak két osztrák-magyar vitorlás jachtal találkoztam. Az egyik Pauler Ákosé, az egyetemi professzoré, a másik vitorlás tulajdonosa ugyancsak egyetemi tanár volt: E. zágrábi professzor” (Herczeg, 1939: 201–202) – írta emlékezéseiben Herczeg Ferenc. Az Osztrák-Magyar Monarchia előkelő jacht- és vitorlášhajó-tulajdonosai, akkortájt, Herczeg szerint Pulában (Pola) gyülekeztek:

[...] a pólai kikötőben osztrák urak jachtjai vesztegeltek, de azok leginkább csak a »vitorlás héten« voltak üzemben. Ilyenkor a jachttulajdonosok fölverték a fehér ruhájukat, teára hívták egymás hölgyeit, átvitorláztak a közeli Brioniba, azután hazautaztak megint Bécsbe, vagy a csehországi kastélyukba. Hetekig és hónapokig tartó vitorlás utakat csak mi hárman tettünk: két professzor és egy író (Herczeg, 1939: 201–202).

1904 nyarán, remek „vitorlás időben” (Herczeg, 1939: 205) Herczeg két budapesti jó barátja társaságában a Dalmát-szigetek között hajózott. 1905-ben, (a *Szelek szárnyán* megjelenésének évében) úti célja a Korinthoszi-öböl volt, előtte azonban Velencébe vitorlázott, amelyet évente felkeresett. Mint vallotta, ott jobban el tudott igazodni „a hal- és kagylószagú csatornák és közök labirintusában, mint a pesti külvárosokban” (Herczeg, 1939: 231).

1909 augusztusában a Sirály – Splitből (Spalato) Šibenik (Szebenikó) felé haladva – Zirone szigete alatt csaknem hajótörést szenvedett. Ítéletidőbe került, s csak nagy küzdelem árán, és a szerencsés véletlen folytán tudott kimenekülni a veszedelemből. E kellemetlenség után döntött úgy Herczeg, hogy túlad a jachtján. L. Jankó, egy Fiumében élő excentrikus angol úriember vette meg tőle, aki Helén-re keresztelte. A vitorlášhajó további sorsának érdekessége, hogy az új tulajdonos később Sándor királynak adta el, aki végül a Bakari Hajózási Iskolának ajándékozta.

Nem volt már módomban új hajót szerezni” – panaszkolta Herczeg Ferenc. –, „közbejött a világháború, amely kihúzta alólunk az Adriát. Ha mostanában az abba-
zai parti úton sétálva, a kék vizet nézem, olyanformán érzem magamat, mint a vagonbukott földbirtokos, aki gyalogszerrel ballag egykori kastélya előtt. Néhanapján pedig az a furcsa gyanúm támad, hogy elmúlt fiatalságom talán még ma is künn kóborog valahol messzi délen, a napfényes Adrián, az ezüstszürke szigetek közt (Herczeg, 1939: 297).

A MAGYAR KÖNYVMŰVÉSZELET SZECESSZIÓS REMEKE

A *Szelek szárnyán* első kiadása (1905)⁴ sokkal több volt egyszerű tipográfiai munkánál: a magyar könyvművészet valódi szecessziós remeke, amelynek megjelenése egybeesett a szecesszió magyarországi felvirágzásával. A szecesszió mint művészeti irányzat a 20. század első éveiben/évtizedeiben meghatározónak bizonyult nemcsak a grafikában, hanem a könyvművészetben és tipográfiában is. Az egyediséget, a lendületet és az alkotói szabadságot hirdető stílus felismerhető jegyei az indázó, kacskaringós vonalak és növényi motívumok voltak a díszítőelemek dominanciájával. A könyvművészetben Európa-szerte „a papír, a betűtípus, a metszetek és a kötés kézműves tökéletességének vágyán alapult” (Pomázi, 2008: www.mgonline.hu/.../tipo2008_pomazi_orsolya.pdf). Látványosan megújította a könyvművészetet, hiszen mint Pomázi Orsolya fogalmaz „a szövegszerkesztésnél előtérbe kerül az ornamentika, a szöveg geometriai formába, dekoratív szimmetriába szorul. A grafika és a tipográfia összekapcsolódik, ahol egyenlőtlenség lenne, ott dísz tölti ki az űrt” (Pomázi, 2008: www.mgonline.hu/.../tipo2008_pomazi_orsolya.pdf).

A huszadik század elején az igényesebb könyvkiadók a szecessziós grafika és tipográfia uralmának alárendelve új díszítési formákat affirmáltak, s arra törekedtek, hogy szürke, dísztelen könyvek helyett tetszetős és igényes iparművészeti termékeket tegyenek az olvasó asztalára. Ilyen kiadvány volt a *Szelek szárnyán*, jellegénél és igényességénél fogva a magyar szecessziós könyvművészet egyik látványos iskolapéldája. Fellelhetjük benne a könyv elemei megmunkálásának minden fázisát átfogni igyekvő szecessziós törekvést a borítótól, a címlaptól és a fejlécektől a záródíszekig, iniciálékig és illusztrációkig. Világosan előtűnik benne, sőt úgy is mondhatnánk, hogy követelményként fogalmazódik meg az igyekvés a szöveg szoros gondolati és formai egységének megteremtésére.

A könyv az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.-ben készült, azaz Magyarország egyik legnagyobb kiadója gondozásában, amely 1841 és 1948 között a kortárs irodalom legjavát adta ki, s olyan kiváló szecessziós köteteket jelentetett meg (a magyar szecesszió legjelesebb alkotóinak közreműködésével), mint Mikszáth Kálmán *Az én kortársaim*⁵ című könyvét, vagy a többszerzős *Az Ujság albuma*⁶ című kötetet. A Nyugat folyóirat- és könyvkiadó, a Korvin Testvérek, a Singer és Wolfner-cég, és Herzig Miksa mellett bizvást az Athenaeum volt a magyar szecessziós könyvművészet egyik jeles istápolója.

A *Szelek szárnyán* megtervezése és megjelentetése kiemelkedő művészi összefogás eredménye volt, amellettt nyomdaipari bravúr is egyben: szedése az At-

⁴ Herczeg Ferenc: *Szelek szárnyán*. Az Ujság ajándéka előfizetőinek. Athenaeum Irodalmi és Nyomdaipari Rt. Budapest, 1905, 111. o. [negyedrétt alakú, színezett egész vászonkötés].

⁵ Mikszáth Kálmán: *Az én kortársaim*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1904 [kaucsukkötés]. Egész oldalas és szövegek közti grafikákkal, reprodukciókkal gazdagon illusztrált kiadás. Az egész oldalas képek többségét feliratos hártypapír védi. A kötéstábla, a címlap és a lécdíszítések Basch Árpád rajzai után készült.

⁶ *Az Ujság albuma*. Az 1906. évre. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1906 [vászonkötés] A munkát jeles grafikusok illusztrálták: Basch Árpád, Margittay Tihamér, Kotász Károly, Tolnay Ákos, Kimmach László, Jendrassik Jenő, Dudits Andor és Gergely Imre.

henaenum Rt. Monotype szedőgépein készült, a különféle nyomdaipari technikákkal készült illusztrációk kivitelezését az Athenaeum Rt. könyv-, kő- és réznyomó részlege végezte, a szövegpapírt pedig az Első Magyar Papíripar Rt. nagyszilabosi gyára szállította. A színes reprodukciókat hártypapír védi.

Igazi művészi összefogást jelentett, hogy a kötet művészi megtervezésében, illusztrálásában Basch Árpád (1873–1944)⁷ mellett (aki a címlapot, a külső táblát és az előzéklapot festette), részt vett még tizenhárom jeles alkotó: Garay Ákos (1866–1952)⁸, Tolnay Ákos (1861– ?)⁹, Margitay Tihamér (1859–1922)¹⁰, (Földes) Feld Imre (1881–1948)¹¹, Gergely Imre (1868– ?)¹², Mühlbeck Károly (1869–1943)¹³, Dudits Andor (1866–1944)¹⁴, Mendlik Oszkár (1871–1963)¹⁵, Kotász Károly (1872–1941)¹⁶, Kimnach László (1857–1906)¹⁷, Karvaly József (1864–1928)¹⁸, Vaszary János (1867–1939)¹⁹ és Udvary Géza (1872–1932)²⁰. Az sem mellékes tény, hogy néhányuk közülük (Gergely Imrének, Mendlik Oszkárnak, Karvaly Józsefnek stb.) közvetlen Mediterráneum-élménye is volt, azaz gazdag tengerihletettsége. Az sem elhanyagolható mozzanat, hogy ez az illusztris művészcsapat közel száz (kisebb-nagyobb) szecessziós rajzzal, képpel, festménnyel tette tetszetősebbé Herczeg könyvét²¹, így jogosan tekinthetők a kötet társszerzőinek.

A szöveg és a kép egysége – úgy tűnik –, domináns követelmény volt ennél a kiadványnál. Így pl. Basch Árpád illusztrátori bravúrja, hogy a könyv bevezetőjének fejlécében megrajzolta „a dramatikus és dekoratív óriás és nagy colorista, a mély és erős színek ritka virtuóza” (Andrássy, 1915: 193), Arnold Böcklin (1827–1901) *Csendes tenger*²² című ismert festményét, a hableányt három sirállyal, amelyre

⁷ Festő és grafikus, a magyar alkalmazott grafika egyik elismert mestere, plakátraajzoló és illusztrátor, a *Magyar Génius* szerkesztője (Seregélyi, 1988: 50).

⁸ Sajátos tollrajztechnikájáról ismert képzőművész, aki magyaros jellegű illusztrációival tűnt fel, főként huszárok, cigányok és pásztorok életéből vett jelenetekkel (Seregélyi, 1988: 197).

⁹ Arckép- és tájképfestő, a Benczúr Társaság tagja. (Seregélyi, 1988: 624).

¹⁰ Anekdotázó szalonéletrajzok festője, Bastien-Lepage stílusban. (Seregélyi, 1988: 389).

¹¹ Dekoratív képeket és plakátokat készített, önálló grafikus intézete volt Budapesten, 1921 után a temesvári Helikon művészeti vezetője. (Seregélyi, 1988: 182).

¹² Színesek és hangulatosak olaszországi tájrészletei, utcaképei, virágábrázolásai (Seregélyi, 1988: 200).

¹³ Festő és rajzoló, humoros és szatirikus rajzai, grafikai, illusztrációi tették népszerűvé (Seregélyi, 1988: 428).

¹⁴ A budapesti Képzőművészeti Főiskola tanára, a történeti festészet elkötelezettje, aki oltárképeket is festett, s akinek alkotásain a történelem és a hit alakjai óriásokká magasodnak (Seregélyi, 1988: 143).

¹⁵ Olaszországban is tanult, később bejárta a föld tengereit, s művészetében a tenger, mint roppant őselem titokzatos élete vonzotta (Seregélyi, 1988: 404).

¹⁶ Fametsző, díszítő-tervező rajzoló, iparművész, rajztanár, akinek olajfestészetében a tájkép dominál, s a színek gyöngéd összhangját néhol tüzesen megvillanó fények tarkítják (Seregélyi, 1988: 335).

¹⁷ Festő, freskókészítő és rajztanár, akinek népszerűek voltak katonákat ábrázoló festményei és rajzai (Seregélyi, 1988: 308).

¹⁸ Székely Bertalannál, Karlovsky Bertalannál és Hollósy Simonnál tanult, többször volt olaszországi tanulmányúton (Seregélyi, 1988: 292).

¹⁹ Tanár, festő, akinek franciás könnyedségű, szellemes, olykor fölszínes stílusa gyakran változott, és a fauvizmus, Matisse, Dufy és Van Dongen hatása ismerhető fel alkotásaiban (Seregélyi, 1988: 656).

²⁰ Akadémikus stílusú portrékat és freskókat festett (Seregélyi, 1988: 637).

²¹ A bibliográfiák csak Herczeg Ferenc arcképéről és 25 képmellékletéről tesznek említést, holott az összes rajz/illusztráció száma a kötetben megközelíti a százat!

²² Herczeg eg Ferenc kötetének bevezetőjében Böcklin képét, amelyet a berni képtárban őriztek, tévesen *Szélcsendnek* nevezi (Herczeg 1905: 1).

Herczeg bevezető soraiban hivatkozott. A kötet fejezeteinek kinagyított kezdőbetűi (iniciáléi) sokatmondóan és hitelesen, rajzban szemléltetik Herczeg luxus-jachtjának állomáshelyeit, még mielőtt arról az olvasó a szövegben tájékozódna. A szöveg tördelése, illetve szedése is maximálisan alárendelődik a képnek: ott, azokban a szövegrészekben, ahol fontos megmutatni a képet, az illusztráció egyszerűen „beletenyere” a szövegbe, félre tolja, és „helyet foglal” magának. Számos példát említhetünk, miként válik e kötetben a kép/illusztráció egyenértékűvé a szöveggel. Sőt, megkockáztatjuk azt az állítást is, hogy a *Szelek szárnyán* illusztrációs anyaga bizonyos emelkedettséget kölcsönöz a kötetnek, s a szöveg és a kép összehatása mindenképpen fokozza, erőteljesebbé teszi az olvasó élményét. Vagy a szövegen időz el hosszabban a tekintete, vagy a meglepően találó képeken. A kettő együtt-hatása tömény(ebb) élményt biztosít. Ezt az élményt fokozzák a különféle nyomdatechnikával kivitelezett, váratlanul előbukkanó rajzok, amelyek hol egyszerű, fekete-fehér toll-, tus- vagy szénrajzok, hol könyomatú színes képek, hol háromszínyomásos illusztrációk vagy különleges nyomdatechnikával készült, beragasztott képek. S éppen a különféle nyomdatechnikákkal való kísérletezés, „játszadózás” nyújt a könyv olvasójának egy könnyed dinamizmus-élményt, egy rácsodálkozást a lapozásnál váratlanul felbukkanó és figyelmet parancsoló illusztrációkra.

Útleírásról lévén szó, szinte magától értetődő követelményként merült fel (az igényes, művészi megmunkálás mellett) az illusztráció hitelessége és a felismerhetőség is, ami egyértelmű az emberek, helyek, épületek vonatkozásában. Így az illusztrációk között magát a szerzőt, Herczeg Ferencet is felismerhetjük Garay Ákos egyik tusrajzán (Herczeg, 1905: 17).

Az említettek mellett van azonban ezeknek a képeknek még egy fontos funkciója: a másság és idegenség érzékeltetése. A távol(abb) eső vidék más kultúrához tartozó embereinek, városainak, épületeinek egzotikus ábrázolása, a (kulturális) különbségek érzékeltetése, amelyet talán joggal el is várt egy ilyen jellegű kötetől az olvasó.

A kötet illusztrációit szemlélve nem szabadulhatunk attól a gondolattól, hogy a művészek közül soknak, ha nem is mindannyiuknak volt személyes élménye a kötet helyszíneiről, nem csupán fényképről és képes levelezőlapról dolgoztak. Ez a közvetlen Adria-élmény egyértelműen, leplezetlenül tükröződik a képekről.

A *Szelek szárnyán* az első kiadást követően még néhányszor napvilágot látott (1910-ben²³, 1925-ben²⁴, 1933-ban²⁵, 1936-ban²⁶ meg 1957-ben²⁷), de sohasem olyan pazar, művészi kivitelezésben, mint 1905-ben.

Az 1957-ben ifjúsági regénnyé átdolgozott kiadás előszavában Stella Adorján a félreismert Herczeg Ferencre igyekezett irányítani az olvasók figyelmét:

²³ Herczeg Ferenc: *Szelek szárnyán*. Singer és Wolfner, Budapest, 1910.

²⁴ Herczeg Ferenc: *Szelek szárnyán – Andor és András*. Singer és Wolfner, Budapest, 1925. [Herczeg Ferenc munkái VI.]

²⁵ Herczeg Ferenc: *Szelek szárnyán – Andor és András*. Singer és Wolfner, Budapest, 1933. [Gyűjteményes díszkiadás]

²⁶ Herczeg Ferenc: *Szelek szárnyán – Andor és András*. Singer és Wolfner, Budapest, 1936. [Herczeg Ferenc válogatott munkáinak emlékkiadása 9.]

²⁷ Herczeg Ferenc: *Szelek szárnyán*. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1957. [fűzött papírkötésben, Kondor Lajos grafikus fekete-fehér illusztrációival]

„Elefántcsont toronyban” él – mondogatták róla, akik nem ismerték sem őt, sem műveit. Mert Herczeg Ferenc dús könyvtárra való színes kötetei, egy hosszú és termékeny élet gazdag gyümölcsei, sok évtized távlatából is azt hirdetik, hogy a kiváló író nemcsak ismerte korát és korának embereit, hanem nemes keretbe foglalva marandó képet is nyújtott róla (Stella, 1957: 3).

Fontos tény, hogy a *Szelek szárnyán* (1905) még az intézményes magyar Adria-érdeklődés megjelenése, [pontosabban, a Magyar Adria Egyesület (1911) megalapítása, illetve *A Tenger* (1911) című folyóirat beindítása] előtt népszerűsítette a Mediterráneumot és az Adria szépségeit, nevezetességeit.

A HERCZEG-FÉLE ADRIA-BREVIÁRIUM ÉS A SZECESSZIÓ MINT LÉTFORMA

Herczeg Ferenc *Szelek szárnyán* című kötete művészetközi és multikulturális jellegéből kifolyólag a művészi formák és beszédmódok izgalmas összhatását jelenti. Hajónapló és képzőművészeti album, ugyanakkor művészi kivitelezésű útirajzként is szemlélhető és értelmezhető. De nemcsak az ipar- és képzőművészeti formák ötvözetét, hanem az irodalmi beszédmódok változatos műfaji diskurzusát is létrehozza az a világértési tapasztalat, amely a Herczeg-féle irodalmi prózát inspirálja és működteti.

A „lágyan omló nőalak” (Kovačev Ninkov, 2002: 12) mint a magyar szecessziós ábrázoló és díszítőművészet szimbolikájának konstans eleme és lírai világ-tapasztalatot megjelenítő tartalma a bécsi szecesszió hatását mutatja, minthogy – a párizsi világkiállításon ismertté lett autentikus népies formákat követő irányzattal ellentétben – a bécsi szecesszióknak nincs köze a népi ornamentikához. Pl. ezek a szimbólumok jelennek meg a szabadkai szecessziós építészet és díszítőművészet legjelentősebb képviselője, a Raichle Ferenc által tervezett épületeken is:

[...] a bécsi Secession csoport megalakulása és kiállítócsarnokának megépítése után két évvel Raichl Ferenc, bár eklektikus stílusú épületet tervezett, a homlokzatra odacsempezte a szimbolizmus és a szecesszió szellemében fogant, a barokk dekoratív elemeit tartalmazó lírai alakot: lágyan omló női test hever a vízszintes elhelyezett fülholdon, akár valami ágyban, vagy bárkán, arcát felénk fordítja, mögötte a nap, alatta és körötte éppen kinyílt virágokkal (Kovačev Ninkov, 2002: 12).

Ha a fentiek fényében vizsgáljuk a *Szelek szárnyán* első bekezdésének Böcklin festményét leíró sorait, illetve a fejléctet, amelyen Basch Árpád Böcklin nyomán készült rajza foglal helyet, a szecesszió szimbolikájának autentikus eszköztárára ismerünk:

Azurkék égboltozat alatt pettyes, a sósvíztől likacsos kőszirt emelkedik ki a mozdulatlan tengerből. A kövön habléány pihen, néhány álmosan tollászkodó, feketeféjű

sirály társaságában. Fullasztó csend, izzó hőség, vakító napfény árad ki a keretből. A halfarkú leány egy bágyadt mozdulatot tesz a karjával, mintha fel akarna emelkedni; zsibbadt tagjai azonban visszahúzzák a sziklalapra. Álmodozva, vágyakozva, bájos alélttsággal és mégis gonoszul lelkesedve tekint ki a messzeségbe, mintha várná a közeledő vihart, mely szilaj életre fogja kelteni az alvó tengert. Soha még a vihar előtti baljóslatú csendet közvetlenebbül nem jelképezték, mint e nyugalmas és mégis démoni erejű képen (Herczeg, 1905: 1).

A Böcklin-kép leírásával Herczeg Ferenc az útirajz (tehát az irodalmi napló) közvetítette szecessziós Adria-élményét intonálja, egyértelműsítve számunkra annak antik világtapasztalatot (tehát a görög mitológiát) és a történelmi múltat kultiváló sajátosságait – a népies szecesszió változataival ellentétben. Utalást tartalmaz ugyanakkor arra vonatkozóan is, hogy az író által közvetített Adria-élmény és a tájképek nem poétikus (azaz költői) természetűek, hanem (képző) művészi látáson alapuló látványképek. A szecesszióra mint a táj befogadására és megjelenítésére alkalmas stílusra közvetlen reflexió is vonatkozik a kötetben: „A vegliai [Krk-szigeti – szerzői megj.] parton három fókafejnyi szikla meredt ki a vízből. A három szirten három fekete nagy madár ült, három kárakatonra. Olyan furcsán egyformák voltak, mint egy szecessziós kárpitmintá” (Herczeg, 1905: 13).

A szecessziós létélmény kifejeződésére, az antik és a különleges múlt iránti romantikus rajongására ismerünk a szöveg Ariosto-utalásaiban is:

Ez a bájos és szomorú fészek a tengerről tekintve olyan romantikus, mintha Ariosto álmodta volna meg, közelről nézve pedig olyan sivár, mint egy kialudt mészégető kemence. Arbe [Rab – a szerző megj.], az Adria bus özvegye, a tengerbe nyúló magas hegyfokon székel. Merész templomtornyai körül romba dült kis palazzok lapulnak meg, melyekben nemes velencei urak néhány száz elárvult ivadéka tanyázik, mint verébcsapat a kihalt sasfészekben (Herczeg, 1905: 20).

A szecesszió életstílusának és világértésének attribútumai formálta irodalmi szöveg tobzódik a stílusra jellemző megformáltság eszközeiben, szimbólumaiban és jeleiben. Számos szöveghelyet és képet emelhetnénk ki a *Szelek szárnyán* szövegvilágából mint erőteljes példáját a magyar irodalmi és képzőművészeti szecesszióknak, illetve a stílus közvetítette életérzésnek. Ilyen pl. a romantika romkultuszából következő rajongás az egzotikus, titokzatos helyek és léthelyzetek iránt, az álom vagy a (sziget)magány nyújtotta kivonulás élményének és élethelyzetének elbeszélése és ábrázolása a könyv különböző műfajú fejezeteiben és szövegrészeiben.

Az útleírás harmadik fejezetének (*Zára* – [Zadar; a szerző megj.]) leírásait és narratív szövegformálását pl. az álomról szóló esszéisztikus betét, elmélkedés töri meg, amely a világmindenség mitikus gyökerű tapasztalatát, illetve a romantika ópiumos mámor-élményét (pl. Coleridge: *Kubla kán*) továbbvivő szecessziós vágyvilág képeit és érzéseit is közvetíti a befogadója felé.

Egyébként sem ismerek épületesebb foglalkozást, mint csillagos éjjel a hajóormány mellett ülni. Az ember ilyenkor nem gondolkozik, hanem az éber álomnak valami különös állapotában van, mikor hímes, kecses és fura sületlenségek bugyborékolnak az agyában. Mintha hasis-álomban volna. Az elmúlt éjjel meg éppen mesés pompájú volt. Az ég csillagképei mintha megszapordtak volna; soha sem látott, gyémántszemű csudák bukkantak elő a végtelen éjszakából. Minden csillag párja ott ringott a fekete vízben, és mivel a láthatáron az ég összefolyt a vízzel, az a különös érzésem lett, mintha lágyjárású hajómmal némán lebegnék a csillagos mindenségben. [...] Csillag felettem, csillag alattam, csillag mindenütt (Herczeg, 1905: 25).

A szecesszió női principiumot megjelenítő mitikus világtapasztalata és múltkultusza nagyon erőteljesen jelenik meg a hajó-/útinapló negyedik, Zaravecchiát [Biograd na moru, magyarul: Tengerfehérvár – a szerző megj.] és történelmet megjelenítő fejezetében. Tenger-Fejérvár a Magyar Királyság történelmének dicsőséges korszakát idézi: „[...] Kálmán király itt koronáztatta magát a partok és szigetek királyává. Itt fogadta szép jegyesét is, a normán Busilát [Buzilla – a szerző megj.], szicíliai I. Roger ur leányát” (Herczeg, 1905: 32). A szicíliai normann királylány, Busila, mind a magyar történelemben való „behajózását” megjelenítő szövegen belüli karcolatban, mind az őt ábrázoló szénrajzon (Dudits Andor alkotása) görög istennő-alakként jelenik meg, leginkább Pallas Athéné alakját idézi fel:

Szép kép lehetett, mikor a sárkányorru normán gályák Tenger-Fejérvár alá érkeztek, melynek tornyait az Árpádok standárjait lobogtatta a tramontana. Látom a sárgahaju, piros arcu nemes normán kalózokat, a mint első ízben farkasszemet néznek a barna arcu turániai lovas urakkal. A normánok szürke szemében a szicíliai nap, a magyarok dióbarna szemében az alföldi nap tüze szikrázott. Mikor az első tengerész kezét fogott az első lovassal, egymás kézszorításában megéreztek az acélos erőt, mely utat vágott egy-egy nemzetnek idegen nélabirintusokon keresztül. Aztán megharsantak a réztrombiták és megzugtak a kürtök: a vezérgálya palánkjáról egy női alak lép partra. Lenszínű hajában arany abroncs tündöklök; bibor köntöse merev redőkben hullámszik az alakja körül; a cipellője arany. A termete magas, karcsu és izmos, mint az acélpenge; a kalózkok leányának tekintete kemény és nyugodt, mint a sólyomé; az arca azonban rózsás és tiszta, mint az éjszakai gyermeké. Egy tigriskoponyájú, hajlott orru, parázs-szemű férfira esik a tekintete és ekkor a gyermekleány szívéből forró vérhullám szökik a fehér arcába... Légy üdvöz, magyar földön, ifjú királyné! (Herczeg, 1905: 32).

E képben az antik mitológia működtette női ideálkép a magyar turáni-legendával szervesül, miközben a tenger-élményben a látványon és a kalandon túl a múltat is meglátó író sokszínű beszédmódja érvényesül.

A szecesszió mint létforma alapját a társadalomból való kivonulás gondolata, és a vele szinkron attitűd, a magányos utazó magatartása képezi. A zajos, ideológiailag (pl. az osztrák hegemonia és a nagyhorvát állameszmék által) terhelt, ezért elutasított, társadalmilag normative szabályozott közélettel való menekülés több

kisebb epizódja²⁸ mellett a *Szelek szárnyán* teljes kis novellákat, rövidtörténeteket is tartalmaz. Ilyen a San Nicolò (Sveti Nikola) szigeti titokzatos remete, vagy a gomenai öregek története. A kettő közül a kopár szigeten élő eldurvult remetéről – akiről az elbeszélő sejteti, hogy szerelmi csalódás áldozata – szóló novella Rousseau-idéző kései szentimentalista történet, ám a gomenai vén tonhalászok furcsa világát megjelenítő rövidtörténet a látszat és a valóság kettősségének modern gondolatát variáló, szürrealisztikus/látomásos 20. századi novella. A képi és a szövegvilág, a képzőművészeti látvány és a nyelv képi ereje e történetben is tökéletes összehatást nyújt. A kilencedik (gomenai) fejezet is – mint a könyv valamennyi fejezete – a tengerről belátható látvány leírásával kezdődik:

A gomenai fok mellett van talán Sabbioncello félszigetének legsivárabb helye. Egy kis öblöt széles ívben sárga szikladombok fognak körül. Annyi fű sem nő a parton, amennyiből jóllakhatnék az éhes hernyó. A parti sziklákról magas árbcoc nyúlik bele a kék égboltba: ott a tonhalászok tanyája. A kunyhójukat, melyet sárga kőből raktak, akkor látja meg az ember, mikor már csak öt lépésnyire van tőle (Herczeg, 1905: 67).

A hely sivárságát megjelenítő leírást Karvaly József szövegközi rajza egészíti ki, amit a gomenai fok szikláin élő vén tonhalászok számkivetettségének és a társadalomban feleslegessé vált létük elbeszélése követi:

Ha a szomszédos Curzolában [Korčula – a szerző megj.] valaki szóba hozza a gomenai tonhalászokat, az emberek szánakozva mosolyognak. A halászbokor legénysége hat öreg emberből áll, mindegyik túl van már a hetven esztendőn. A bokor együttvéve legalább is négyszázhusz esztendő. Szegény ügyefogyottak azzal bolondítják magukat, hogy önekik még hasznukat látja a világ; pedig ugyancsak makacs öngyilkos legyen a hal, mely megfoghatja magát velük. A ton rajokban szokott csavarogni, rendesen a part mentén. Akár Raguza [Dubrovnik – a szerző megj.], akár Spalato [Split – a szerző megj.] felé iparkodik valamelyik toncsalád, semmi dolga az öregek öblében. Ha be is talál oda, még mindig kérdés, hogy az árbcoc tetején örökdő nagyapó gyöngé szeme meglátja-e a ritka jövevényt (Herczeg, 1905: 67).

Társadalmon kívüli létállapotuk azért megrázó az elbeszélő társadalmi közéletet elutasító magatartásával ellentétben, mert társadalmi státusnélküliséget,

28 Talán tovább is maradunk Szebenikóban [Šibenik – a szerző megj.], ha a bécsi birodalmi gyűlés egy ismert horvát tagjának nincs az az ötlete, hogy a Metkovicis gőzössel ide jön. A nagyhorvát állameszme érdemes előharcosának megjelenése különös hatással volt a szebenikóikra: éjjel-nappal lármáztak. Lármáztak a szó fülsiketítő értelmében, nemcsak a tüdejük, hanem rendkívüli eszközök segítségével is, amilyenek példának okáért a mozsár-durrogatás vagy a trombitás zenekar. Egy tucat kamasz, akit valósággal önkívületbe ejtett az ordítókórság, egész éjszakán át ott ült egy felfordított bárkán, tíz lépésnyire a Sirály kikötőhelyétől és hősi regéket énekelt, melyek terjedelem dolgában méltó versenytársai lehettek a Kalevalának. Voltak köztük félelmetes tüdejű emberek, kik az énekükkel meg tudták volna repeszteni egy bazilika kupoláját, zenei hallással bíró ember azonban egy sem volt köztük. Ha már megszoktuk valahogyan az egyhangú éneküket, akkor zenekar vonult végig a riván, olyan dobolást és trombitálást művelve, mintha fel akarnák támasztani sírjukból a halottakat. Hajnalig hallgattuk a lármát, akkor rövidesen felszedtük a vasmacskáinkat és csendesebb vizek felé vitorláztunk (Herczeg, 1905: 47).

kivetettséget és nem önkéntes kivonulást jelent. Amíg számukra már nincs visszavezető út, addig az elbeszélő utazása választott szabadság, dekadens kiábrándulás – nagyon is jól kivethető visszakapcsolásokkal a civilizáció irányába.

KONKLÚZIÓ

Herczeg Ferenc 1904-ben vette a később Sirály névre keresztelt húsztonás kuttert, amelyen 1909-ig több kalandos utazást tett az Adriai-tengeren. Utazásai – a közvélekedéssel ellentétben – többet jelentettek a jól szituált író úri passziójánál: a századfordulón európai tért nyert szecesszió egzisztenciális megnyilatkozásának és irodalmi példájának legteljesebb magyar példája.

Az 1905-ben megjelent *Szelek szárnyán* Herczeg Ferenc első, vagy egyik első, a saját hajóján tett utazásának naplója. Az elbeszélő és megjelenített feltehetően nem az első útja a Sirálllyal, mivel a háromtagú legénység (Tonio a kormányos, lusszini [Lošinj] ember; az első matróz, a Sánta Generális, szelzei morlák; a második matróz, az öreg Zepe, aki egyben szakács is) meglehetősen ismeri a hajót, illetve tulajdonosának szokásait és gondolkodásmódját (ez természetesen fordítva is igaz), akivel bejáródott, jól működő csapatot („legénységet”) alkotnak.

Az utazás július 1-től augusztus 25-éig, a fiumei (Rijeka) Baross-kikötőből a Bocche di Cattaróig (a Kotori-öböl) és vissza – a „nagy Adria” felé kerülve a Dél-Dalmát szigetvilág mellett elhaladva és ki-kikötve rajtuk – a fiumei Quarneróig (Kvarnero-öböl) tartott:

A morlák csatornán át Arbeba vitorlázunk, onnan – mindig a dalmát partok mellett portyázva – Zarába, Szebenikóba, Trauba [Trogir – a szerző megj.], Spalatóba [Split – a szerző megj.] és Raguzába. A Bocche di Cattaro lesz utunk legdélibb pontja. Visszajövet kikerülünk a nagytengerre és sorra bekalandozzuk a szigeteket. Egyebekben azonban semmiféle előzetes megállapodáshoz nem kötjük magunkat. Ott kötünk ki, ahol kedvünk tartja. Addig maradunk egy-egy helyen, míg jól érezzük magunkat (Herczeg, 1905: 4).

A legénységen és a hajó tulajdonosán, a naplóíró/elbeszélőn kívül még annak komája és második gimnazista (kb. 11–12 éves) fia (Herczeg keresztfia), valamint annak Cézár nevű kutyája tartózkodik a fedélzeten. Az elbeszélő úgy mutatja be őket, mint akik nem először és nem utoljára vettek részt ehhez hasonló hajóúton. A „gyerek”-nek nevezett fiúról pl. megtudjuk, hogy „kétféle nevelést kap” (Herczeg, 1905: 8).

Télen át az édesanyja és a tanárai azon fáradoznak, hogy szelid, szorgalmas és istenfélő embert neveljenek belőle, nyáron át pedig az Adria habléányai szilaj és vakmerő vízi csirkefogóvá formálják át. Van az édesanyja éléskamrája mellett egy polcos fülke, sorba állított és felírástos dunsztos üvegekkel, melyek teli vannak spiritszba rakott tengeri csudákkal. Ennek a gyűjteménynek a gazdagítása a Sirály nyári expedíciójának egyik legelőkelőbb feladata (Herczeg, 1905: 8).

A naplót nem véletlenül indítja Herczeg Ferenc Arnold Böcklin *Csendes tenger* című festményének leírásával. Később is reflektál erre a – saját opusán belől is hitvallás értékű – művészi látásmódra, amelyre a valóság és a fikció, a reális és az irreális, a hétköznapi és az ünnepi keveredése, együtthatása jellemző: „A kis csónakkal körülhajóztuk az egész szigetet. A sziklabálványok és tengermosta barlangok mind olyanok, mintha Böcklin fantáziája teremtette volna őket” (Herczeg, 1905: 73).

A jellemzett kettős magatartás, illetve az utazás mint szecessziós/dekadens életforma megjelenítése a legfontosabb tartalma Herczeg Ferenc sokműfajú, interdiszciplináris és -kulturális jellegű, a művészetköziség jegyében létrejött könyvének. Ezek alkalmas tartalmat és formát jelentettek az alföldi ember Mediterráneum iránti vonzalma és Adria-élménye összművészeti jellegű kifejezéséhez.

KIADÁSOK

- Herczeg, F. (1905). *Szelek szárnyán*. Az Ujság ajándéka előfizetőinek. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdaipari Rt.
- Herczeg, F. [1939]. *Herczeg Ferenc emlékiratai*. A gótikus ház. Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt.
- Herczeg, F. (1957). *Szelek szárnyán*. Budapest: Táncsics Könyvkiadó.

IRODALOM

- Andrássy, Gy. (1915). *Szinnyei Merse Pál*. Művészet, 4, 193–199.
- Bényei, P. (1999). „El volt tévesztve egész életünk”. *Esztétikai alapú létértelmezési kísérlet a történelmi regény műfaji konvenciói alapján*. Kemény Zsigmond: A rajongók. Irodalomtörténet, 3, 441–466.
- Imre, L. (1996). *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Karinthy, F. (1910). *Herczeg Ferenc: Szelek szárnyán*. Nyugat, 15, 1150–1152.
- Németh, G. B. (1985). A lektűr magyar mestere. Herczeg Ferenc. In: Németh, G. B.: *Századutóról–századelőről*. Budapest: Magvető Kiadó. 181–203.
- Ninkov K., O. (2002). Mint egy szép nő... Az új művészet megjelenése Szabadkán = Secesija, kao lepa žena. Pojava nove umetnosti u Subotici. In: Krstić, B.: *Secesija u Subotici = A szecesszió Szabadkán*. Subotica: Književna zajednica Subotica = Szabadkai Íróközösség – Budapest: Kijárat Kiadó. 10–24.
- Pomázi, O. (2008). Szecesszió a könyvművészetben. A Nyugat, mint folyóirat- és könyvkiadó. Preuzeto 15. februara 2014, sa http://www.mgonline.hu/.../tipo2008_pomazi_orsolya.pdf.
- Seregélyi, Gy. (1988). *Magyar festők és grafikusok adattára*. Szeged: Szegedi Nyomda, 1988.
- Stella, A. (1957). Előszó. In: Herczeg F.: *Szelek szárnyán (Vitorlázás az Adrián)*. Budapest: Táncsics Kiadó. 3–5.
- Utasi, Cs. (2002). Herczeg Ferenc és a történelmi regény. In: Utasi, Cs.: *Mindentől messze*. Újvidék: Forum Könyvkiadó. 75–83.

White, H. (1973). *Metahistory*. Baltimore: JHU Press.

Erika Bence, Ferenc Németh

SECESSION: LITERATURE, ART AND MODE OF EXISTENCE
On Ferenc Herczeg's travelogue and ship log *Szelek szárnyán*

SUMMARY

In the oeuvre of Ferenc Herczeg, "the lord of writers", a special place is taken by *Szelek szárnyán* (1905), a travelogue/ship log, i.e. the breviary of the Adriatic. It is a literary/visual artistic album which was conceived entirely in the spirit of Secession, not only in the visual sense but also as a worldview and experience presupposing a Secessionist conduct. This means, on the one hand, a withdrawal from the given society, while on the other it assumes a decadent attitude of indulging in the joys of life. In this work, published in several editions, we can see Herczeg's adoration of the Adriatic, the narrative of his Mediterranean experience and his Secessionist prose, which, owing to the contribution of fourteen prominent painters combines Secessionist drawings, raise this volume to the pedestal of outstanding works of Secessionist Hungarian book art. The study attempts to give a new glow to this almost completely forgotten pearl of Herczeg's oeuvre, and to (re-)evaluate and interpret it from the perspective of the 21st century Hungarian literature, removing from it (and from Herczeg's literary opus) the misconceptions and attributes which have been attached to his literary work up until recently.

Key words: Herczeg Ferenc, *Szelek szárnyán*, Adriatic Sea, experience of the Mediterranean, Secession, Secessionist fine and applied arts

Erika Bence, Ferenc Nemet

SECESIJA: KNJIŽEVNOST, UMETNOST I ŽIVOTNI STIL
Szelek szárnyán (Na krilima vetra) – brodski i putopisni dnevnik
Ferenca Hercega

REZIME

Jedna interesantna knjiga iz literarnog opusa Ferenca Hercega, koji je sve do skora bio predmet mnogih rasprava a koji je bio često i zanemarivan, jeste njegov brodski i putopisni dnevnik *Szelek szárnyán* (*Na krilima vetra*, 1905). Ovo delo iz sasvim novog ugla osvetljava životni put pisca, poreklom iz Južnog Banata koji je početkom 20. veka sa svojim jedrenjakom *Sirály* (*Galeb*) – demonstrirajući pravo secesijsko držanje i birajući taj stil života, ostavljajući za sobom Budimpeštu – na području Jadrana i Mediterana jedrio sa svojim nećakom, te je njegova opčinjenost morem dostigla svoj zenit upravo u ovoj knjizi (koja je u svim svojim aspektima secesijska, i koja popularizuje lepote i vrednosti Jadrana). Ovo prozno delo nastalo je na prostoru Jadranskog mora između Rijeke, Zadra, Šibenika, Trogira, Splita, Dubrovnika i Boke Kotorske, i ono (pored svog secesijskog) ali i interumetničkog i multikulturalnog karaktera predstavlja uzbudljivu koncentraciju umetničkih formi i književnih dijaloga, čitalački doživljaj, koji je svakako začuđujući.

Ključne reči: Doživljaj Mediterana, secesija, brodski dnevnik, putopis, secesija u slikarstvu i primenjenoj umetnosti